

**O‘ZBEK MILLIY FALSAFIY-AXLOQIY TAFAKKURI RIVOJIDA
AGIOGRAFIK ASARLARNING AHAMIYATI**

Madaminova Nargiza Zuxridinovna,

Fan va texnologiyalar universiteti Ijtimoiy fanlar kafedrasini mudiri

Zuxriddinovna@gmail.com

Nematullayeva Laylo Ravshanovna,

Fan va texnologiyalar universiteti Maktabgacha ta'lim yo'nalishi

4-kurs 12/22 R guruh talabasi

ravshanovna@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'zbek milliy falsafiy-axloqiy tafakkuri rivojida agiografik asarlarning ahamiyati. Shuningdek, agiografik asarlar o'zi qanday asarlar ekanligi, ularning yoshlar axloqiy tarbiyasidagi ahamiyati hamda bugungi kunda bunday asarlarning ahamiyati xususidagi fikrlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Milliy, falsafiy, agiografik, asar, yoshlar, axloq, tafakkur, tasavvuf, komil inson, namuna, an'ana.

Аннотация. В данной статье рассматривается значение агиографических произведений в развитии узбекской национальной философской и нравственной мысли. Также описывается, что представляют собой агиографические произведения, их значение в нравственном воспитании молодежи и важность таких произведений сегодня.

Ключевые слова: национальный, философский, агиографический, труд, молодость, мораль, мысль, мистицизм, совершенный человек, пример, традиция.

Abstract. This article examines the significance of hagiographic works in the development of Uzbek national philosophical and moral thought. It also describes the nature of hagiographic works, their importance in the moral education of youth, and the relevance of such works today.

Key words: national, philosophical, hagiographic, work, youth, morality, thought, mysticism, perfect man, example, tradition.

Kirish. O'zbek milliy falsafiy-axloqiy tafakkurining shakllanishi va rivojida agiografik asarlar (ya'ni avliyolar, mutafakkirlar va diniy arboblarning hayoti hamda faoliyatini yorituvchi manbalar) muhim o'rin tutadi. Ushbu turdagi asarlar nafaqat tarixiy-biografik ma'lumotlarni o'zida mujassam etadi, balki insonning ma'naviy kamoloti, axloqiy poklanishi va jamiyatdagi o'rni haqidagi chuqur falsafiy qarashlarni ham aks ettiradi. Shu bois, ular o'zbek xalqining ma'naviy merosida alohida qadriyat sifatida namoyon bo'ladi.

Agiografik asarlarning asosiy mohiyati inson idealini yaratish va uni jamiyatga namuna sifatida taqdim etishdan iboratdir. Bu asarlarda tasvirlangan avliyolar va mutafakkirlar timsolida komil inson konsepsiyasi ilgari suriladi. Masalan, tasavvufiy an'analarga oid agiografik manbalarda insonning nafsni jilovlash, sabr-toqat, tavakkal, halollik va kamtarlik kabi fazilatlarni egallashi zarurligi ta'kidlanadi. Bu esa o'zbek milliy axloqiy tafakkurida muhim o'rin egallagan fazilatlar tizimini shakllantirishga xizmat qilgan.

Agiografiya (yunoncha “hagios” — muqaddas, “graphia” — yozish) muqaddas shaxslar, avliyolar va diniy arboblarning hayotini tasvirlovchi adabiy-tarixiy janr bo‘lib, u orqali jamiyatda axloqiy me‘yorlar, ma‘naviy va diniy qadriyatlar targ‘ib qilingan. Islom madaniyatida agiografik asarlar “manoqib”, “tazkira”, “qissa”, “tarjimai hol” kabi shakllarda namoyon bo‘lib, ularda muqaddas shaxslarning fazilatlarini va ibratli hayoti tasvirlanadi. Bu janrning asosiy maqsadi — insonning ma‘naviy kamolotini targ‘ib qilish va axloqiy namuna ko‘rsatishdir.

Mazkur asarlar orqali avlodlardan avlodga o‘tib kelayotgan axloqiy me‘yorlar va qadriyatlar mustahkamlanadi. Ayniqsa, tariqat peshvolarining hayoti misolida berilgan saboqlar yosh avlod tarbiyasida muhim ahamiyat kasb etadi. Agiografik asarlarda insonning o‘z ustida ishlashi, ruhiy poklanish orqali yuksalishi g‘oyasi ustuvor hisoblanadi. Bu jihat o‘zbek falsafiy tafakkurida insonni faqat ijtimoiy mavjudot sifatida emas, balki ma‘naviy-ruhiy mavjudot sifatida ham talqin etishga zamin yaratgan. Shuningdek, agiografik asarlar o‘zbek jamiyatida ijtimoiy birdamlik va hamjihatlik g‘oyalarni targ‘ib etishda ham muhim rol o‘ynaydi. Ularda ko‘pincha insonlar o‘rtasidagi mehr-oqibat, muruvvat va bag‘rikenglik kabi qadriyatlar ulug‘lanadi. Bu esa jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta‘minlash va insonlar o‘rtasidagi munosabatlarni mustahkamlashga xizmat qiladi. Ayniqsa, diniy bag‘rikenglik va o‘zaro hurmat g‘oyalari ushbu asarlarda keng yoritilgan bo‘lib, bu o‘zbek xalqining ko‘p asrlik ma‘naviy tajribasini ifodalaydi.

Muhokama va natijalar. Agiografik manbalar o‘zbek falsafiy tafakkurida bilish jarayoniga ham o‘z ta‘sirini ko‘rsatgan. Ular orqali insonning haqiqatni anglash yo‘li, ilohiy haqiqatga yetishish bosqichlari haqida tasavvurlar shakllangan. Bu esa gnoseologik jihatdan ham muhim bo‘lib, insonning bilimga intilishi, o‘zini anglash va borliq mohiyatini tushunishga bo‘lgan ehtiyojini kuchaytiradi. Tasavvufiy agiografik asarlarda bu jarayon ko‘pincha “ma‘rifat sari yo‘l” sifatida talqin qilinadi. Bundan tashqari, agiografik asarlar o‘zbek adabiyoti va tilining rivojiga ham katta hissa qo‘shgan. Ular orqali xalq og‘zaki ijodi elementlari yozma adabiyotga kirib kelgan, badiiy ifoda vositalari boyigan. Bu esa falsafiy fikrlarning yanada obrazli va ta‘sirchan tarzda ifodalanishiga imkon yaratgan. Natijada, falsafiy-axloqiy g‘oyalar keng ommaga tushunarli shaklda yetkazilgan.

Agiografik asarlarning yana bir muhim jihati — ularning tarixiy xotirani saqlashdagi roli hisoblanadi. Ushbu manbalar orqali o‘z davrining ijtimoiy, siyosiy va madaniy hayoti haqida ham ma‘lumot olish mumkin. Bu esa o‘zbek xalqining tarixiy o‘zligini anglashida muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, “buyuk allomalar va avliyolar hayoti orqali milliy o‘zlikni shakllantirish va mustahkamlash jarayoni amalga oshadi”[1]. Shuningdek, islom sivilizatsiyasida bu janr, ayniqsa, tasavvuf ta‘limoti bilan

bog‘liq holda keng rivojlangan. Markaziy Osiyoda agiografik asarlar so‘fiy shayxlar, pirlar va valiyning hayoti orqali inson kamoloti g‘oyalari targ‘ib etgan.

Masalan, Ahmad Yassaviy hayoti va ta‘limotiga bag‘ishlangan manbalar nafaqat diniy, balki axloqiy-tarbiyaviy ahamiyatga ega bo‘lgan.

Agiografik adabiyotda asosiy e‘tibor komil inson obrazini yaratishga qaratilgan. Bu obraz quyidagi xususiyatlar bilan ifodalanadi.

- taqvo va ixlos
- sabr va qanoat
- halollik va adolat
- insonparvarlik va mehr-shafqat

Bu sifatlar orqali jamiyat uchun namunaviy axloqiy model shakllantirilgan. Masalan, Bahouddin Naqshband haqidagi agiografik asarlarda “dil ba yor, dast ba kor”[2] g‘oyasi orqali insonning ma‘naviy va amaliy faoliyati uyg‘unligi targ‘ib etilgan. Ya‘ni qalbing allohda, qo‘ling mehnatda bo‘lsin degan g‘oya asosiy o‘rinni egallaydi.

Agiografik asarlar faqatgina biografik ma‘lumotlar majmuasi emas, balki ular chuqur falsafiy g‘oyalarni o‘z ichiga oladi. Ularda.

- inson va Yaratgan munosabati
 - nafsni poklash
 - ma‘naviy kamolot bosqichlari
 - hayotning ma‘nosi
- kabi masalalar keng yoritilgan.

Bu jihatdan, agiografiyalar milliy falsafiy tafakkurning rivojiga bevosita ta‘sir ko‘rsatgan. Jumladan, Alisher Navoiy o‘z asarlarida so‘fiylik va agiografik an‘analardan samarali foydalanib[3], axloqiy-falsafiy g‘oyalarni boyitgan.

Mana shu mazmundagi asarlar xalq orasida keng tarqalgan bo‘lib, ular og‘zaki va yozma shakllarda avloddan-avlodga o‘tgan. Bu asarlar.

- yosh avlod tarbiyasida
 - ma‘naviy qadriyatlarni shakllantirishda
 - milliy o‘zlikni anglashda
- muhim o‘rin tutgan.

Ulardagi voqealar va rivoyatlar orqali odamlar yaxshi va yomonni ajratishni, axloqiy qarorlar qabul qilishni o‘rganganlar. Umuman olganda Agiografik asarlarda avliyo va olimlarning hayoti ibrat sifatida tasvirlanib, inson uchun ideal axloqiy qiyofa yaratiladi. Bunday asarlarda halollik, kamtarlik, adolat, sabr-toqat va mehr-shafqat kabi fazilatlar targ‘ib qilingan.

Xulosa o‘rnida shuni ta‘kidlash joizki, o‘zbek milliy falsafiy-axloqiy tafakkuri rivojida agiografik asarlar muhim ma‘naviy manba sifatida xizmat qilgan. Ular orqali

komil inson g‘oyasi, axloqiy me‘yorlar va falsafiy qarashlar shakllangan va takomillashgan. Bugungi kunda ham ushbu merosni o‘rganish va tadqiq etish milliy ma‘naviyatni, ayniqsa yoshlar ma‘naviyatini yuksaltirishda dolzarb ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Karimov I.A. Yuksak ma‘naviyat – engilmas kuch. – Toshkent. Ma‘naviyat, 2008.
2. Naqshbandiya ta‘limoti manbalari to‘plami. – Toshkent, 2010.
3. Alisher Navoiy. *Mahbub ul-qulub*. – Toshkent. G‘afur G‘ulom nashriyoti, 2000.
4. Rasulov A. *Tasavvuf va milliy ma‘naviyat*. – Toshkent, 2015.
5. Madaminova, N. Z. (2023, February). Globallashuv davrida ma‘naviy tarbiya masalalari zarurati. In *Proceedings of International Educators Conference* (Vol. 2, No. 1, pp. 606-615).
6. Madaminova, N.Z. (2018). Diniylik va dunyovilik konvergentsiyasi. *Sovremennoe obrazovanie (Uzbekistan)*, (9), 18-24.
7. Rasulov R. Zamonaviy kommunikatsion texnologiyalarning jamiyatdagi mafkuraviy jarayonlarga bo‘lgan ta‘siri //«ACTA NUUZ». – 2025. – T. 1. – №. 1.12. – C. 176-179.
8. Odilovich, Rasulov Rustambek. “Yoshlar bilan ishlash tizimida ma‘naviy-mafkuraviy omillarning yoshlar ongiga ta‘siri.” *International Journal of Scientific Research 2* (2023). 147-152.